

Katja Mahnič

Filozofska fakulteta Ljubljana

DOI: 10.4312/SSJLK.54.90-97

Josip Mantuani in njegovo poročilo o kulturnozgodovinskih zbirkah na slovenskem ozemlju iz leta 1918

Prva svetovna vojna je imela daljnosežne posledice tudi na področju varstva kulturne dediščine. Ustanove, ki so skrbela za posamezne vrste kulturnozgodovinskih zbirk, so bile najprej spričo vojnega stanja prisiljene korenito prilagoditi svoje vsakdanje delovanje, po koncu vojne pa so se mnoge, še posebej tiste v novo oblikovanih državah, znašle v popolnoma spremenjenih razmerah. V tem času je bil na Kranjskem ena ključnih osebnosti spomeniškega varstva v najširšem smislu direktor Deželnega muzeja Josip Mantuani. Takoj po zaključku vojne je izdelal poročilo, v katerem je orisal celovit sistem varovanja kulturnozgodovinskih zbirk na novem, združenem slovenskem ozemlju. Čeprav so bile predstavljene splošne smernice, ki bi morale biti v nadaljevanju še podrobneje razdelane, se izkaže, da so se kulturnozgodovinske zbirke na Slovenskem kasneje dejansko razvijale v smeri, ki jo je v svojem poročilu načrtoval Mantuani leta 1918.

Josip Mantuani, kulturna zgodovina, spomeniško varstvo, muzeji, prva svetovna vojna

The First World War had long-term consequences for the protection of cultural heritage. Due to the war, institutions caring for various cultural-historical collections were forced to change their everyday mode of functioning, while after the war many, especially those in the newly formed states, found themselves in totally changed circumstances. At this time in Carniola one of the key figures involved in such protection in the widest sense was the director of the Provincial Museum, Josip Mantuani. As soon as the war ended he produced a report in which he described the whole system of the protection of cultural heritage in the newly unified Slovene territory. Although only general guidelines were presented, which would later need to be worked on in more detail, it is the case that cultural-historical collections in Slovene lands later developed in line with the guidelines that Mantuani sketched out in his report in 1918.

Josip Mantuani, cultural history, monument protection, museums, First World War

Vojna, ki v kolektivnem spominu še vedno nastopa kot velika vojna, je imela brez dvoma daljnosežne posledice. Najprej je v štirih letih evropsko prebivalstvo soočila z do tedaj nezamisljivimi razsežnostmi uničevanja tako človeških življenj, vojaških in civilnih, kot tudi njihovega življenjskega prostora, saj je za sabo pustila opustošene celotne pokrajine, mesta in vasi. Nepovratno je spremenila tudi življenje po svojem koncu. Po eni strani je šlo za neposredne posledice vojne, ki so se kazale v gospodarski krizi in vsesplošnem pomanjkanju, po drugi pa je bila povojna Evropa popolnoma drugačna tudi v geopolitičnem smislu. Štiri velika predvojna cesarstva so razpadla, na njihovi nekdanjih ozemljih pa se je izoblikovala množica manjših novih držav.

Vse omenjeno je močno vplivalo tudi na muzejsko področje. Različne muzejske ustanove so bile zaradi vojnega stanja prisiljene korenito prilagoditi svoje delovanje. Prilagoditve so bile sicer v marsičem odvisne od države in tudi od posamezne ustanove, vendar pa se da kljub temu izpostaviti nekatere spremembe delovanja, ki so bile bolj ali manj skupne vsem. Precej hitro po začetku vojne so se nekateri muzeji soočili z zmanjšanjem števila osebja in javnih finančnih sredstev, zaradi česar jih je bilo precej prisiljenih zapreti svoja vrata. Čim dlje je trajala vojna, tem bolj so se pogoji dela zaostrovali – običajne naloge je zamenjalo vse bolj prevladujoče prizadevanje, da bi na tak ali drugačen način preprečili poškodovanje ali celo uničenje zgodovinskih stavb in umetniških del. Že v

prvih mesecih vojne je namreč nemško bombardiranje nekaterih mest v severni Franciji in Belgiji jasno nakazalo, da leta 1907 sprejeta haaška konvencija ne bo zagotovila njihove učinkovite zaščite v vojnem času (Blower 2009: 2–3; Horner 2016: 35–36).

Prav nasprotno, prva svetovna vojna je dokončno utrdila status tovrstnih stavb in predmetov kot kulturne dediščine, kar jim je poleg zgodovinske vrednosti, ki so jo že imeli, dalo še politično dimenzijo. Zato niso bili ogroženi zgolj v fizičnem smislu, ampak so se njihovi skrbniki neprestano soočali tudi z možnostjo njihovega sistemskega odtujevanja, ki se je prav tako odvijalo pod okriljem vojnega divjanja. Priprave in dejanske evakuacije muzejskih in zasebnih zbirk ter opreme cerkvenih stavb so zaposlovale zlasti strokovnjake na ozemljih posameznih front oz. njihovega neposrednega zaledja, kot potencialna naloga pa so seveda zaznamovale muzeje po celotni Evropi. Kot nekakšno protiutež je vojna prinesla tudi popolnoma novo muzejsko prakso – oblikovanje t. i. vojnih zbirk, ki naj bi pomagale čim bolj vizualno predstaviti vojno v vseh njenih razsežnostih tako sodobnikom kot tudi bodočim raziskovalcem (Brandt 1993: 241).

Prav politična dimenzija kulturne dediščine je pomembno krojila njeno varstvo tudi po končani vojni. Številni evropski muzeji so se morali soočiti z najrazličnejšimi zahtevami po vračanju neposredno v vojni ali celo stoletja prej »odtujenih« posameznih umetniških del ali celotnih zbirk, pri čemer je šlo bodisi za vračanje vojnega plena med dvema obstoječima državama bodisi za delitev zbirk kot posledice razpada stare in nastanka novih držav – umetniška dela in arheološke izkopanine kot simboli kulturne omikanosti in starodavnosti posameznega naroda so tudi po vojni predstavljala močno simbolične in zato dragocene »trofeje«, ki si jih je bilo treba na vsak način prilastiti. Vzporedno z reševanjem konkretnih problemov, vezanih na posamezne zbirke, je v večini držav, še posebej pa v novonastalih potekalo sprejemanje zakonodaje, ki bi v bodoče čim bolj zaščitilo kulturno dediščino (Cladders 2016: 254–257).

Prva svetovna vojna je pomembno vplivala tudi na delovanje Deželnega muzeja za Kranjsko: že nekaj dni po njenem izbruhu julija 1914 je muzej prekinil arheološka izkopavanja, hkrati pa so ga zaprli za javnost. Marca naslednjega leta je njegov direktor Josip Mantuani začel iskati lokacije za morebitno evakuacijo najbolj dragocenih predmetov iz muzejskega fonda, pripravil pa je tudi njihov seznam in zaboje, v katerih bi jih lahko prenesli na varno (Kos 2014: 35–41). Vendar pa se Mantuanijeva dejavnost v vojnem času ni osredotočala zgolj na zavarovanje muzejskega fonda. Ob odsotnosti deželnega konservatorja za Kranjsko, Franceta Steleta, je bil kot član osrednjega spomeniškega sveta centralne komisije za varstvo spomenikov dejaven tudi na področju skrbi za nepremično kulturno dediščino. Tako je po otvoritvi soške fronte že junija leta 1915 pripravil »seznam pomembnih umetnostnozgodovinskih in domovinskovarstvenih objektov« na Kranjskem, ki jih je »priporočil vojaški upravi v varstvo« (Mantuani 1915). Na željo centralne komisije je izdelal tudi popis kranjskih cerkvenih zvonov, ki bi morali biti izjema pri obvezni oddaji (Brückler, Nimeth 2001: 167). Hkrati je v muzeju omogočil zbiranje z neposrednega območja fronte evakuiranih umetniških del – večino so jih prepakirali in poslali naprej v Gradec in na Dunaj, nekaj pa jih je ostalo v Ljubljani do konca vojne (Gnirs 1919: 16).

Takoj po koncu vojne se je moral Mantuani ukvarjati z neposrednimi posledicami vojne. Poskrbel je za varovanje same muzejske stavbe: na podlagi njegovega dopisa o škodi, ki bi jo morebitni poskusi ropanja povzročili muzejskemu fondu, mu je deželni odbor odobril oboroženo

stražo (Kos 2014: 38–41). Poleg skrbi za muzejski fond se je moral ukvarjati tudi z zaplenjenim premoženjem posameznikov in družin, ki so v strahu pred političnimi spremembami pobegnili v Avstrijo in druge države, pa tudi umikajoče se vojske. Mantuani se je pri novih oblasteh zavzel za zavarovanje, popis in prenos pohištva in druge opreme ter starin iz skladišč, kjer so jih pustili njihovi lastniki. V zvezi z gradivom, ki ga ti niso zahtevali nazaj, si je v nadaljevanju prizadeval, da bi prešlo v muzejski fond. Hkrati si je prizadeval tudi za vrnitev med vojno na Kranjskem zaplenjenih zvonov, ki so ostali onkraj novih državnih meja (prav tam: 41–43).

Če se je Mantuani v času izbruha vojne ukvarjal predvsem z muzejsko galerijo slik, ki je bila prva javna umetnostnozgodovinska galerija na Kranjskem (Mahnič 2017: 188), pa se po koncu vojne in umiritvi položaja ni mogel več preprosto vrniti k prekinjenemu projektu. Konec vojne namreč ni prinesel le vključitve Kranjske v novo državo, ampak tudi združitev več pred vojno upravno ločenih ozemelj, poseljenih s Slovenci. Posledično se je spremenil status ljubljanskega muzeja, ki se je iz nekdanje deželne prelevil v državno ustanovo. Pri tem ni šlo za preprosto administrativno spremembo. Da je šlo za kompleksen proces, nakazuje že dejstvo, da je prehod trajal kar tri leta (Kos 2011: 50; Kos 2014: 44). Eden tistih, ki so bili pripravljene tako na upravne kot tudi konceptualne spremembe ne samo na muzejskem področju, pač pa tudi na celotnem področju varstva kulturne dediščine, je bil prav Mantuani. Še več, ne samo da je bil na spremembe pripravljen, s svojo dejavnostjo je skušal čim bolj omiliti prehod v nove razmere in je razmišljal o rešitvah problemov, ki jih je predvidel.

Kot izkušen muzejski strokovnjak je prvo polovico svoje dotedanje kariere preživel na različnih položajih v eni od dvornih ustanov na Dunaju, drugo polovico pa kot direktor deželnega muzeja v Ljubljani. To mu je omogočilo, da je razumel tako ustroj in način delovanja ustanov, zadolženih za varstvo kulturne dediščine, kot tudi njihovo odvisnost od najrazličnejših dejavnikov, še posebej politike. Zato je že novembra 1918 oblikoval *Poročilo o kulturnozgodovinskih zbirkah na slovenskem ozemlju* (Mantuani 1918).¹ Pozornost raziskovalca zgodovine varstva kulturne dediščine na Slovenskem sicer najprej pritegne dejstvo, da gre za dokument, v katerem avtor sistematično razmišlja o različnih kulturnih ustanovah in njihovih zbirkah na vseh ozemljih, kjer živijo Slovenci. Vendar pa je treba posebej izpostaviti, da se je Mantuani pisanja lotil, kot sam izrecno poudari, že takoj na začetku, ker je bilo po njegovem mnenju treba preprečiti kakršnekoli uradne poteze, ki bi ob spremembi državne ureditve lahko vplivale na njihovo delovanje (Mantuani 1918: 1). Mantuanijevo poročilo torej ni nekakšno idealistično programsko besedilo o dolgo zaželeni »združitvi«¹ kulturnozgodovinskih zbirk na slovenskem ozemlju, pač pa načrt vzpostavitve celovitega sistema in nadaljnjega razvoja kulturnozgodovinskih ustanov. Njegov načrt je, kot pravi sam, okviren in bi ga bilo treba po razjasnitvi novih političnih razmer podrobneje dodelati (prav tam: 1). Da pri tem ni imel toliko v mislih urejanja zunanjih odnosov z Avstrijo na eni in Italijo na drugi strani, ampak bolj notranjih medsebojnih razmerij v novi južnoslovanski kraljevini, je jasno razvidno iz zaključnega

¹ V prispevku obravnavam izvod poročila, ki se je ohranil v Mantuanijevem osebнем arhivu in ga danes hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici (Mantuani 1918). Na kratko sta ga v svojem prispevku o Mantuaniju omenila že Ana Lavrič in Blaže Resman (Lavrič, Resman 1994: 93). Še en izvod poročila – tega je, prav tako na kratko, obravnaval Ivan Komelj (Komelj 1984: 42) – hrani arhiv Informacijsko-dokumentacijskega centra za dediščino. Natančnejše okoliščine, vezane na vprašanje, komu in kdaj je Mantuani poslal poročilo, še raziskujem.

odstavka poročila. V njem namreč izpostavi, da bi moralo vse, kar je vezano na »slovensko individualnost« in je odvisno od specifičnih potreb našega ozemlja, zaradi česar se posledično tiče prvenstveno domačega prebivalstva, ostati pri nas. Tako stališče, zaključí, ne bi smelo škodovati našim odnosom s Hrvati in Srbi (prav tam: 13).

Če so bili konec vojne in z njo povezane politične spremembe povod za nastanek poročila, pa je bil razlog zanj brez dvoma Mantuanijevo zavedanje pomena kulturnozgodovinskih zbirk. To poudari tako v uvodnem kot tudi zaključnem delu. Kulturnozgodovinske zbirke, ki jih razdeli na pet področij – domovinsko varstvo in spomeniško varstvo ter delovanje muzejev, arhivov in knjižnic –, združujejo »dokazila za domačo zgodovino in razvoj« na najrazličnejših področjih naravnega in človekovega delovanja. V tej vlogi predstavljajo trdno osnovo za uveljavljanje eksistenčnih pravic na področju, kjer živijo Slovenci (Mantuani 1918: 1). Poleg tega pa njihovo preučevanje omogoča poznavanje domače zgodovine, duševne prosvete in materialnega napredka ter posledično prispeva tudi k dvigu splošne omike Slovencev (prav tam: 13). V svojem orisu je sicer pragmatično izhajal iz prepričanja, da si je za začetek treba prizadevati, da obdržimo v neskrčenem obsegu tisto, kar že imamo, hkrati pa biti pripravljeni na nadaljnji razvoj (prav tam). Svoj okvirni načrt za vzpostavitev sistema kulturnozgodovinskih zbirk na Slovenskem je torej osnoval na obstoječih zbirkah, hkrati pa razmišljal tudi o tistih zbirkah oz. ustanovah, ki bi jih bilo treba še vzpostaviti.

Poročilo začenja s področjem domovinskega varstva, torej varstvom naravnih, kulturnih, zgodovinskih in narodopisnih značilnosti ozemelj, kjer živijo Slovenci, s tem pa seveda tudi slovenskega naroda samega. Njegov oris je sorazmerno kratek, kar je posledica dejstva, da je problematiko domovinskega varstva obširno obdelal v članku, ki ga je v znanstveni reviji *Čas* objavil štiri leta prej. V poročilu zgolj poudari, da je izvrševanje te, kakor jo imenuje, »kulturne naloge« v okviru tedanje ureditve delovanja domovinskega varstva neustrezna (Mantuani 1918: 2). Od ustanovitve leta 1914 je namreč deželna centrala za domovinsko varstvo spadala pod deželno zvezo za tujski promet na Kranjskem (Žvanut 1985: 66). Taka ureditev se Mantuaniju ni zdelala ustrezna, saj naj bi bili cilji turistične zveze popolnoma različni od tistih, vezanih na domovinsko varstvo. Po njegovem mnenju je bila glavna naloga deželne centrale poglobljati razumevanje pomena domovinskega varstva, s tem pa tudi dvig splošne omike. Za uresničevanje tega poslanstva bi morali skrbeti za to usposobljeni strokovnjaki v okviru univerzitetnih predavanj in tečajev na vseh ravneh šolanja. Poleg tega naj bi za izobraževanje najširših slojev prebivalstva skrbela tudi društva, katerih organizacijo bi morala podpreti država (Mantuani 1918: 2).

Nato se v poročilu posveti skrbi za zgodovinske spomenike. Čeprav je tudi o tem področju Mantuani pisal že v podlistku, ki ga je leta 1909 objavil v časopisu *Slovenec*, ga je vendarle obravnaval nekoliko obširneje. Za začetek pojasni, kaj pomeni termin zgodovinski spomeniki in kakšen je njihov pomen, na katerega je seveda vezana tudi potreba po zagotavljanju ustreznega varovanja. To mora biti naloga države, ki naj bi po eni strani poskrbela za ustrezne strokovnjake, po drugi strani pa bi morala zagotavljati tudi finančna sredstva, potrebna za tovrstno skrb (Mantuani 1918: 2–3). V nadaljevanju poudari, da je treba za zagotavljanje zadovoljive ravni strokovnega delovanja na področju spomeniškega varstva nujno ustanoviti pristojni državni organ – stalni spomeniški svet, v katerem naj bi bili zaposleni tako strokovnjaki znanstveniki kot tudi praktiki – in sprejeti ustrezno zakonodajo. Kot enega od nujno potrebnih zakonov izpostavi zakon, ki bi urejal

področje arheoloških izkopavanj – določal ne bi le tega, kdo je pristojen za sama izkopavanja, temveč tudi to, kam mora biti izkopano gradivo predano v hrambo (prav tam: 3). V povezavi z ureditvijo arheoloških izkopavanj Mantuani posebej izpostavi potrebo po izobraževanju varnostnih organov, še posebej orožnikov, kar naj bi zagotavljalo uspešno preprečevanje neželene prakse na tem področju (prav tam: 4). Z arheološkimi izkopavanji je tesno povezan tudi zadnji problem, ki ga obravnava, namreč pristojnost za varovanje izkopanin. Mantuani posebej poudari, da so kakršnekoli izkopanine javno dobro in morajo zato za njih skrbeti javne muzejske ustanove (prav tam: 3). V prihodnosti bo treba urediti geografske pristojnosti posameznih muzejev in s tem odpraviti strokovno neutemeljeno kopičenje njihovih zbirk (prav tam: 4).

Svoj oris delovanja na muzejskem področju Mantuani uvaja z ugotovitvijo, da kar se tiče že obstoječih ustanov, je bilo to področje, glede na druge tipe kulturnozgodovinskih zbirk, že precej razvito. Mantuani lahko tako že takoj na začetku navede 18 muzejev in zbirk na Slovenskem oz. nanj meječih ozemljih, ki bi jih bilo po njegovem mnenju treba povezati v dobro organizirano muzejsko mrežo z nekdanjim deželnim muzejem za Kranjsko kot osrednjo muzejsko ustanovo. Finančno in lastniško bi bili lahko muzeji organizirani različno, vendar pa bi moral nad njihovim strokovnim delom in upravljanjem bdeti državni nadzorni organ, ki bi bil del že omenjenega državnega spomeniškega sveta (Mantuani 1918: 4–5). Kot poseben problem izpostavi tržaški muzej. Njegov pravni položaj je bil zaradi geografske lege v tistem času še nedorečen, zaradi česar, opozarja Mantuani, bo treba ob morebitnem neugodnem izidu mirovnih pogajanj posebno pozornost nameniti muzejskim predmetom, ki so bili v to ustanovo preneseni s slovenskih ozemelj (prav tam: 5). Nadaljuje z opisom pogojev, ki jih bo treba izpolniti, da bo lahko dotedanji deželni muzej za Kranjsko prevzel vlogo osrednje slovenske muzejske ustanove. Posebej izpostavi preureditev same muzejske stavbe in ureditev botaničnega vrta, smiselna se mu zdi tudi organizacija naravnega rezervata na Barju. Muzej bi po njegovem mnenju poleg mreže zaupnikov na terenu, ki so muzej že doslej obveščali o arheoloških, umetniških in narodopisnih najdbah, moral razviti tudi mrežo zaupnikov z naravoslovnega področja (prav tam: 6–7). Oris muzejskega področja Mantuani zaključi še z enim pomembnim problemom, namreč prodajalci starin oz. trgovci z umetninami in njihovim prodajanjem domače kulturne dediščine v tujino. Tudi za te je predvidel sprejetje zakona, ki bo določal pogoje njihovega delovanja (prav tam: 7–8).

Oris arhivskega področja Mantuani začneja z obstoječimi arhivi na Kranjskem. Najprej na kratko predstavi deželni arhiv, ki ga hrani dotedanji deželni muzej, nato pa nadaljuje s sistematično urejenim seznamom ostalih arhivov. Po njegovem mnenju lahko podobne tipe arhivov pričakujemo tudi na ostalih področjih, kjer živijo Slovenci. Tudi na tem področju predvideva vzpostavitev mreže ustanov, organiziranih poleg osrednjega arhiva. Dokončna odločitev o tem je po njegovem mnenju sicer odvisna od količine gradiva, ki se bo pokazala po natančnem popisu in ugotovitvi pripadnosti (Mantuani 1918: 8–9). Glede arhivskega gradiva, vezanega na delovanje cerkvenih ustanov na Slovenskem, meni, da bi ga bilo najbolj smiselno pustiti v ustanovah, v zvezi s katerimi je nastalo. Če pa bi se pokazala potreba po združevanju tega gradiva, predvideva ustanovitev škofijskega arhiva (prav tam: 9–10). Kot posebno pomembno nalogo, vezano na razvoj tega področja in s katero se ne sme odlašati, izpostavi pridobitev arhivskega gradiva iz Državnega, dvornega in hišnega arhiva ter drugih uradnih arhivov bivše države (prav tam: 10). Zaključijo s priporočili, kako naj se

ravna z arhivskim gradivom, dokler se področje primerno ne uredi, za nadaljnji razvoj organizacije delovanja na arhivskem področju pa priporoča sklic komisije, sestavljene iz predstavnikov oblasti in arhivskih strokovnjakov (prav tam: 10–11).

Ob koncu poročila se Mantuani posveti področju knjižnic. Začne z ugotovitvijo, da je na slovenskem ozemlju več knjižnic, ki sicer še niso urejene v skladu z modernimi strokovnimi zahtevami, vendar pa bi združene v eno knjižnico dobile svoj pomen. Nato obravnava obstoječe knjižnice v Ljubljani, katerih gradivo bi lahko predstavljajo temelj za bodočo osrednjo knjižnico s Študijsko knjižnico na prvem mestu (Mantuani 1918: 11–12). Kot pomembne vidike delovanja osrednje knjižnične ustanove izpostavi organizirano, finančno vzdržno zbiralno politiko, vezano na celotno mrežo knjižnic na Slovenskem, pridobivanje znanstvene literature, vezane na slovensko ozemlje in kulturo iz različnih tujih ustanov, uvedbo dolžnostnega izvoda domače produkcije in spodbujanje izmenjave s tujimi kulturnimi ustanovami, še posebej slovanskimi, ostalimi pa po potrebi (prav tam: 12–13). Ob koncu poudari, da bi bilo treba nadzorovati obstoječe in pospeševati nastanek novih ljudskih knjižnic, v katerih bi najširše plasti prebivalstva lahko dostopale do neoporečnega lep-slovja in poljudnoznanstvenih knjig v slovenščini, pa tudi poljudnih del v hrvaščini in srbsčini, s čimer bi se lahko naučili drugih južnoslovanskih jezikov (prav tam: 13).

Čeprav Mantuani sam večkrat opozarja, da podaja zgolj splošne smernice in da bo treba v prihodnosti izdelati podroben organizacijski načrt delovanja, se v poročilu zelo jasno izriše celovit sistem skrbi za kulturnozgodovinske zbirke na prvič v eni državi združenih slovenskih ozemljih, kakor si ga je zamislil leta 1918. Njegova temeljna izhodišča so naslednja: prvič, vzpostaviti je treba mrežo ustanov na posameznih področjih. Te naj bi bile organizirane tako, da poleg osrednje, nacionalne ustanove (dotedanji Deželni muzej za Kranjsko, na novo ustanovljeni Osrednji arhiv ter dotedanja Deželna študijska knjižnica) vključujejo še več manjših, regionalnih in celo lokalnih ustanov. Drugič, vsaj najpomembnejše, torej osrednje ustanove bi se morale financirati iz javnih sredstev, saj opravljajo javno funkcijo (preučevanje kulturnega in naravnega razvoja na slovenskem ozemlju; varovanje nacionalne naravne in kulturne dediščine ter tradicije; izobraževanje in vzgoja prebivalstva). Tretjič, delo na vseh področjih bi morali prevzeti akademsko usposobljeni strokovnjaki, njihovo delovanje pa bi morala nadzorovati država preko ustreznih organov. Za področje spomeniškega varstva in muzejev je predvidel isti organ – Stalni spomeniški svet. To je logično tako s stališča, da je pri obeh področjih v ospredju skrb za spomenike (pri prvem za arhitekturne, pri drugem pa za arheološke, umetnostnozgodovinske in etnološke), kot tudi z vidika ureditve teh dveh področij v okviru dotedanje države. Četrto, Mantuani je za vsako od področij predvidel sprejem najpomembnejših zakonov, ki bi urejali njihovo delovanje in ključne vidike, vezane na varovanje posameznih kulturnozgodovinskih zbirk, med drugim njihovo odkrivanje, varovanje, prodajo in izvoz v tujino. Hkrati s tem je predvidel tudi potrebo po sistemsko urejenem vračanju zbirk, ki so ali bodo zaradi političnih sprememb ostale onkraj novih državnih meja.

Mantuanijevo poročilo ni pomembno zgolj zaradi zarisane okvira razvoja kulturnozgodovinskih zbirk na Slovenskem, ampak tudi zato, ker jasno priča o tem, da je imela Slovenija, še preden se je dodobra politično vzpostavila v okviru nove države, visoko usposobljenega strokovnjaka na področju varovanja kulturne dediščine. Mantuani je suvereno orisal trenutno stanje in predlagal načrt za nadaljnji razvoj in modernizacijo vseh pomembnih kulturnozgodovinskih področij. Pri tem

je pokazal, da pozna vsa obravnavana področja in razume njihove posebnosti. Iz poročila je očitno, da so bile njegove ideje o nadaljnjem razvoju posameznih zbirk še posebej dobro izkristalizirane na tistih področjih, ki jih danes uvrščamo na področje varstva kulturne dediščine. O tem najboljše priča dejstvo, da se je pri obravnavi teh področij Mantuani neprestano lahko skliceval na svoje predhodno delo, bodisi objavljene strokovne in poljudne članke bodisi uradne dokumente, ki jih je oblikoval v svojih različnih vlogah, zlasti seveda kot muzejski direktor in častni član spomeniškega sveta. Moderna načela spomeniškega varstva je v obliki podlistka predstavil bralcem *Slovenca* že leta 1909 (Mantuani 1909). Pet let kasneje je področje domovinskega varstva podrobno obravnaval v članku, objavljenem v znanstveni reviji *Čas* (Mantuani 1914). Članek danes velja za enega od treh temeljnih programskih besedil tega strokovnega področja pri nas (Pirkovič 2014: 20). Obe besedili je predvidel kot prilogi svojemu poročilu. Prav tako je nameraval priložiti tudi svoj osnutek zakona o arheoloških izkopavanjih iz leta 1912 ter dva svoja programa – program šolskih tečajev s področja domovinskega varstva iz leta 1915 ter program modernizacije deželnega muzeja za Kranjsko. Najverjetneje je imel v mislih program, na podlagi katerega je bil imenovan za direktorja deželnega muzeja (Mahnič 2016: 200).

Pravo vrednost Mantuanijevega načrta kaže dejanski razvoj kulturnozgodovinskih zbirk po letu 1918. Z ustanovitvijo Spomeniškega urada za Slovenijo leta 1919 so bili položeni temelji za organizirano in sistematično spomeniško varstvo, ki se je sprva osredotočalo na skrb za posamezne zgodovinske in umetnostne spomenike, kasneje pa je skrbelo za celostno varovanje spomenikov v najširšem okolju (Stele 1969), s čimer se je vključil tudi vidik, ki ga je prvotno pokrivalo domovinsko varstvo. Kot je v zborniku, ki je izšel ob dvajsetletnici nove države, zapisal Franjo Baš (1939: 318), je bil prav razvoj spomeniškega varstva po vojni največji dosežek na področju razvoja kulturnozgodovinskih zbirk. Do konca tridesetih let je bila že jasno razvidna tudi mreža muzejev, ki ni bila urejena le po upravno-geografskih merilih, temveč se je diferencirala tudi glede na posamezna strokovna področja (prav tam: 314–316). Področje, kjer je razvoj nekoliko zaostajal, je bilo arhivsko (prav tam: 317, 319). Osrednji državni arhiv je bil ustanovljen šele leta 1945, ostale arhivske ustanove še kasneje (Žontar 2011). Nekdanji deželni Študijski knjižnici so se takoj po koncu vojne odpirale dobre možnosti, da bi postala osrednja narodna in univerzitetna knjižnica, vendar se je uresničitev tega načrta zaradi slabe podpore tako oblasti kot novoustanovljene univerze zavlekla za dobrih dvajset let (Kodrič-Dačić 2003). Kljub različno hitremu razvoju na posameznih področjih so se torej kulturnozgodovinske zbirke vendarle razvijale v smeri, ki jo je v svojem poročilu začrtal Mantuani leta 1918.

Literatura

- BAŠ, Franjo, 1939: Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji 1918. Jože Lavrič, Josip Mal, France Stele (ur.): *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Jubilej. 314–319.
- BLOWER, Jonathan, 2009: Max Dvořák and Austrian Denkmalpflege at War. *Journal of Art Historiography* 1. 1–19.
- BRANDT, Susanne, 1993: Kriegssammlungen im Ersten Weltkrieg. Denkmäler oder Laboratories d'histoire? Gerhard Hirschfeld, Gred Krumeich, Irina Renz: »Keiner fühlt sich hier mehr als Mensch...«. *Erlebnis und Wirkung des Ersten Weltkriegs*. Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte N. F. 1. Essen: Klartext Verlag. 241–258.
- BRÜCKLER, Theodor, NIMETH, Ulrike, 2001: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege*. Wien: Bundesdenkmalamt.

- CLADDERS, Lukas, 2016: 1919 und die Folgen. Europäische Museumsbeziehungen nach dem Ersten Weltkrieg. Christina Kott, Bénédicte Savoy (ur.): *Mars & Museum. Europäische Museen im Ersten Weltkrieg*. Köln: Weimar, Wien: Böhlau. 253–264.
- GNIRS, Anton, 1919: Die Denkmalpflege an der österreichischen Isonzofront in der Zeit des italienischen Feldzuges 1915–1918. Paul Clemen (ur.): *Kunstschutz im Kriege II*. Leipzig: E. A. Seemann. 11–22.
- HORNER, John, 2016: Von Museen im Weltkrieg zu Weltkriegsmuseum. Christina Kott (ur.), Bénédicte Savoy: *Mars & Museum. Europäische Museen im Ersten Weltkrieg*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau. 33–52.
- KODRIČ-DAČIČ, Eva, 2003: Razvoj narodne in univerzitetne knjižnice v letih 1918–1938. *Knjižnica* 47/1–2. 85–107.
- KOMELJ, Ivan, 1984: Varstvo etnoloških spomenikov v luči razvoja spomeniškovarstvene zakonodaje in ideologije varstva. *Varstvo spomenikov. Revija za teorijo in prakso spomeniškega varstva* 26. 39–46.
- KOS, Mateja, 2011: Deželni muzej in status muzejev v Celju, Mariboru in na Ptuj. *Argo. Časopis slovenskih muzejev* 54/2. 50–52.
- KOS, Mateja, 2014: Deželni muzej in prva svetovna vojna. *Argo. Časopis slovenskih muzejev* 57/1. 34–47.
- LAVRIČ, Ana, RESMAN, Blaž, 1994: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev. Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik. Simpozij ob 60. letnici smrti*. Ljubljana: Družina, Cerkevni glasbenik. 87–99.
- MAHNIČ, Katja, 2016: Josip Mantuani in moderni muzej. Prispevek k razumevanju Mantuanijeveih prizadevanj za reorganizacijo Deželnega muzeja za Kranjsko. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 52. 199–220.
- MAHNIČ, Katja, 2017: Razstava zbirke slik v Deželnem muzeju za Kranjsko 1914. Poskus rekonstrukcije razstavne strategije in njenega pomena. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 53. 167–189.
- MANTUANI, Josip, 1909: O modernih načelih ohraniti zgodovinske spomenike. *Slovenec. Političen list za slovenski narod* 37/281 (9. 12. 1909). 1–2.
- MANTUANI, Josip, 1909: O modernih načelih ohraniti zgodovinske spomenike. *Slovenec. Političen list za slovenski narod* 37/282 (10. 12. 1909). 1–2.
- MANTUANI, Josip, 1909: O modernih načelih ohraniti zgodovinske spomenike. *Slovenec. Političen list za slovenski narod* 37/283 (11. 12. 1909). 1–4.
- MANTUANI, Josip, 1909: O modernih načelih ohraniti zgodovinske spomenike. *Slovenec. Političen list za slovenski narod* 37/284 (13. 12. 1909). 1–2.
- MANTUANI, Josip, 1909: O modernih načelih ohraniti zgodovinske spomenike. *Slovenec. Političen list za slovenski narod* 37/285 (14. 12. 1909). 1.
- MANTUANI, Josip, 1914: Domovinsko varstvo. *Čas. Znanstvena revija »Leonove družbe«* 8/2. 73–101.
- PIRKOVIČ, Jelka, 2014: Sto let v dobro dediščine – izhodišča, pot in sadovi. Nataša Gorenc (ur.): *Sto let v dobro dediščine*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. 20–35.
- STELE, France, 1969: Spomeniško varstvo v Sloveniji do leta 1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5 (40). Bašev zbornik. 535–539.
- ŽONTAR, Jože, 2011: Korenine arhivske službe v Sloveniji. *Arhivi* 34/2. 393–405.
- ŽVANUT, Maja, 1985: Delovanje deželne centrale za domovinsko varstvo za Kranjsko med I. svetovno vojno – priprave za vojni muzej. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 33/1. 64–67.

Viri

- MANTUANI, Josip, 1915: *Seznamek umetnostno-zgodovinskih in domovinsko-varstveno važnih objektov v Kronovini Kranjski, ki se priporoče vojaški upravi v varstvo, V Lj., 2.–23. junija, 1915*. Arhiv Narodnega muzeja Slovenije, akt št. 265/1915 (23. 6. 1915).
- MANTUANI, Josip, 1918: *Poročilo o kulturnozgodovinskih zbirkah na slovenskem ozemlju in kar je z njimi v zvezi. V Ljubljani, meseca novembra, 1918*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Glasbena zbirka, inv. št. 41/47, mapa 1 (november 1918).